

*Попко Ю. Я.,**аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ПОРЯДОК І ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЛІКВІДАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ДІЯЛЬНІСТЬ У ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Анотація. Правове поле, що визначає засади створення і функціонування юридичних осіб, які здійснюють діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва, є розгалуженим, несистематизованим і подекуди суперечливим. Щодо порядку ліквідації цих суб'єктів доводиться констатувати, що він, по суті, залишився поза увагою законодавця. У спеціальних законах цей спосіб припинення діяльності юридичних осіб практично не унормовано. Тому доводиться керуватися приписами основного акту цивільного законодавства, який, зважаючи на правила юридичної техніки, цілком закономірно не спроможний повною мірою охопити всю сферу приватноправових відносин.

Під порядком ліквідації юридичної особи слід розуміти закріплену на законодавчому рівні певну послідовність дій, дотримання та реалізація якої має наслідком припинення юридичної особи. На законодавчому рівні закріплено два різновиди процедури ліквідації: ліквідаційна процедура, не пов'язана із банкрутством юридичної особи, що здійснюється за волевиявленням учасників (уповноважених органів) або на підставі судового рішення; процедура у справі про банкрутство.

Порядок ліквідації сільськогосподарських юридичних осіб не відрізняється від загальної процедури, що застосовується для інших юридичних осіб приватного права. Норми зазначених спеціальних законів не встановлюють жодних особливих вимог до порядку проведення ліквідації досліджуваних суб'єктів.

Ураховуючи специфіку діяльності, здійснюваної сільськогосподарськими товаровиробниками, на законодавчому рівні потрібно закріпити імперативну заборону на прийняття рішення про ліквідацію цих суб'єктів до спливу двомісячного строку після закінчення сезону, тобто відповідного періоду сільськогосподарських робіт.

У разі ліквідації фермерського господарства до спливу строку надання податкових пільг на таке господарство покладається обов'язок сплатити податок за весь період його діяльності у розмірі, визначеному для фермерського господарства Податковим кодексом України. З огляду на те, що на законодавчому рівні не встановлено позачергового задоволення таких вимог, вони задовольняються у третю чергу.

Наслідками ліквідації сільськогосподарських юридичних осіб є припинення: правосуб'єктності, тобто функціонування в усіх проявах; членства членів сільськогосподарських кооперативів; речових прав (прав власності, прав постійного і тимчасового користування) на земельну ділянку; зобов'язань, за винятком випадків, коли обов'язок щодо виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю тощо.

Ключові слова: юридична особа, правові наслідки, ліквідація, припинення, сільськогосподарське виробництво.

Постановка проблеми. Правове поле, що визначає засади створення і функціонування юридичних осіб, які здійснюють діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва, є розгалуженим, несистематизованим і подекуди суперечливим. Щодо порядку ліквідації цих суб'єктів доводиться констатувати, що він, по суті, залишився поза увагою законодавця. У спеціальних законах цей спосіб припинення юридичних осіб практично не унормовано. Тому доводиться керуватися приписами основного акту цивільного законодавства, який, зважаючи на правила юридичної техніки, цілком закономірно не спроможний повною мірою охопити всю сферу приватноправових відносин.

Питанням порядку і правових наслідків ліквідації юридичних осіб, зокрема тих, які здійснюють діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва, присвятили свої праці О. М. Гнатів, М. Ю. Покальчук, І. В. Спасибо-Фатєєва, В. С. Щербина та багато інших. Водночас ця проблематика в умовах євроінтеграційних процесів та через оновлення цивільного законодавства України залишається актуальною.

Метою дослідження є розкриття загальної процедури ліквідації, зосереджуючи водночас увагу на особливостях, притаманних юридичним особам, які здійснюють сільськогосподарську діяльність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під порядком ліквідації юридичної особи слід розуміти закріплену на законодавчому рівні певну послідовність дій, дотримання та реалізація якої має наслідком припинення юридичної особи. На законодавчому рівні закріплено два різновиди процедури ліквідації: ліквідаційна процедура, не пов'язана із банкрутством юридичної особи, що здійснюється за волевиявленням учасників (уповноважених органів) або на підставі судового рішення; процедура у справі про банкрутство.

Загальний порядок реалізації процедури ліквідації юридичної особи регламентовано у приписах ст. 111-112 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1].

Порядок ліквідації сільськогосподарських юридичних осіб не відрізняється від загальної процедури, що застосовується для інших юридичних осіб приватного права. Норми зазначених спеціальних законів не встановлюють жодних особливих вимог до порядку проведення ліквідації досліджуваних суб'єктів.

У цивілістичній доктрині розкриття порядку ліквідації здійснюється за допомогою певної послідовності обов'язкових

дій, тобто так званих етапів (стадій). Доводиться констатувати недосягнення дослідниками згоди щодо уніфікованого розуміння кількості та змісту етапів проведення цієї процедури.

Водночас, на переконання М. Ю. Покальчука, припинення діяльності сільськогосподарських підприємств має складатись із таких етапів: прийняття рішення про ліквідацію та його оформлення; створення ліквідаційної комісії; офіційне повідомлення про ліквідацію підприємства; проведення розрахунків із кредиторами; вжиття заходів із ліквідації (проведення інвентаризації та обліку майна, стягнення дебіторської заборгованості); вихід підприємства із товариств, де воно виступає засновником (учасником), закриття відокремлених структурних підрозділів; проведення розрахунків із членами за рахунок майна, що залишилося; звільнення працівників; складання ліквідаційного балансу; повідомлення про припинення діяльності органів Фонду соцстраху, Пенсійного фонду; закриття рахунків у фінансових установах; зняття з податкового обліку; передавання документів в архів; державна реєстрація припинення діяльності суб'єкта господарювання [2, с. 459-462].

На нашу думку, зазначений підхід є не досить виваженим, оскільки виокремлення такої значної кількості етапів не сприяє формуванню цілісного уявлення про процедуру ліквідації та, по суті, є відтворенням змісту ст. 110-112 ЦК України.

Заслуговує на підтримку поділ ліквідації юридичної особи на етапи, запропонований розробниками Науково-практичного коментаря Цивільного кодексу України: початковий, який містить прийняття рішення про ліквідацію і внесення запису до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань (надалі – ЄДР) про державну реєстрацію рішення про припинення юридичної особи шляхом ліквідації; підготовчий, який починає свій відлік із моменту внесення запису до ЄДР до моменту затвердження проміжного ліквідаційного балансу; проведення розрахунків із кредиторами, який охоплює період часу від затвердження проміжного ліквідаційного балансу до затвердження ліквідаційного балансу; передавання майна юридичної особи, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, учасникам; завершальний етап, на якому здійснюється державна реєстрація припинення юридичної особи [3, с. 736-738, 740].

Під час розкриття процедури ліквідації сільськогосподарських юридичних осіб ми керуватимемося зазначеною послідовністю.

Першим етапом є прийняття учасниками чи уповноваженим органом юридичної особи рішення про ліквідацію.

Передусім зауважимо, що, враховуючи специфіку діяльності, здійснюваної сільськогосподарськими товаровиробниками, на законодавчому рівні потрібно закріпити імперативну заборону на прийняття рішення про ліквідацію цих суб'єктів до спливу двомісячного строку після закінчення сезону, тобто відповідного періоду сільськогосподарських робіт.

На прийняття рішення про ліквідацію здебільшого уповноважується вищий орган управління юридичною особою: загальні збори членів кооперативу або зборів уповноважених (ст. 29 Закону України «Про кооперативу» [4]); загальні збори сільськогосподарського кооперативу (ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперативу» [5]); загальні збори учасників (ст. 30 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [6]); загальні збори акціонерів (ст. 33 Закону України «Про акціонерні товариства» [7]).

Натомість ст. 36 Закону України «Про фермерське господарство» унормовано, що рішення про ліквідацію діяльності фермерського господарства приймається власником відповідно до закону і статуту фермерського господарства [8].

Вимоги до змісту рішення про ліквідацію юридичної особи регламентовано п. 7 ч. 1 ст. 15 Закону про держреєстрацію, згідно з яким у рішенні підлягають зазначенню відомості про кількісний і персональний склад ліквідаційної комісії, а також про строк для пред'явлення вимог кредиторами [9].

З аналізу приписів ст. 110 ЦК України вбачається, що правом на прийняття рішення про ліквідацію наділений також суд у межах компетенції, установленій законом.

Окрім безпосереднього прояву волевиявлення, спрямованого на започаткування процедури ліквідації, цим етапом охоплюється повідомлення державного реєстратора про прийняте рішення про ліквідацію юридичної особи. Зокрема, на орган або особу, яка прийняла відповідне рішення, покладається обов'язок у триденний строк, починаючи з дати його прийняття, письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію (ч. 1 ст. 105 ЦК України [1]).

З метою вчинення реєстрації рішення про припинення юридичної особи шляхом ліквідації державному реєстратору прямо або через ЦНАП подаються документи згідно з переліком, закріпленим п. 10 ст. 17 Закону про держреєстрацію.

На другому етапі здійснює діяльність ліквідаційна комісія.

З моменту внесення до ЄДР відомостей про те, що юридична особа перебуває у процесі припинення, повноваження щодо проведення процедури ліквідації покладається на ліквідаційну комісію.

Частиною 4 ст. 105 ЦК України регламентовано, що з моменту призначення до ліквідаційної комісії переходять повноваження з управління справами юридичної особи, зокрема здійснення представництва перед третіми особами та у суді [1].

Обґрунтованим видається підхід, запропонований О. М. Гнатів, за яким ліквідаційна комісія є спеціально створеним тимчасовим органом юридичної особи, який виконує функції органів управління юридичною особою, наділений власними, передбаченими законом повноваженнями та реалізує їх під час проведення ліквідаційної процедури [10, с. 125].

Третім етапом є задоволення вимог кредиторів, який триває до затвердження ліквідаційного балансу.

Законодавцем визначено граничні строки, які можуть встановлюватися для заяви кредиторами своїх вимог: мінімальний – два місяці, максимальний – шість місяців. Ці строки не вважаються присікальними, оскільки кредитор, який своєчасно не пред'явив свої вимоги, не позбавляється цього права і може його реалізувати і після спливу встановленого строку. Однак за цих обставин він опиниться в україн невідгідному становищі, оскільки його вимоги задовольнятимуться з майна юридичної особи, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів, заявлених у встановлений строк (ч. 4 ст. 112 ЦК України).

Розрахунки із кредиторами здійснюються у порядку, регламентованому приписами ст. 112 ЦК України, тобто по чергово із дотриманням принципу пропорційності у межах однієї черги. На цьому слушно акцентує увагу В. С. Щербина, стверджуючи, що якщо в межах однієї черги не вистачає майна для погашення боргів, воно розподіляється між кредиторами пропорційно пред'явленим ними вимогам [11, с. 139].

Принагідно слід відзначити, що у разі ліквідації фермерського господарства до спливу строку надання податкових пільг на таке господарство покладається обов'язок сплатити податок за весь період його діяльності у розмірі, визначеному для фермерського господарства Податковим кодексом України [8]. З огляду на те, що на законодавчому рівні не встановлено позачергове задоволення таких вимог, вони задовольняються у третю чергу.

Третій етап завершується розробленням ліквідаційного балансу, в якому відображається майновий стан сільськогосподарської юридичної особи після проведення розрахунків із кредиторами. Цей документ підлягає затвердженню органом, який прийняв рішення про ліквідацію, та передається ліквідаційною комісією органам державної податкової служби.

На четвертому етапі відбувається передавання майна членам (учасникам) сільськогосподарської юридичної особи.

Якщо після розрахунків із кредиторами залишається майно і кошти, вони підлягають розподіленню між членами (учасниками) сільськогосподарських юридичних осіб у порядку, визначеному установчими документами, якщо інше не встановлено законом (ч. 12 ст. 111 ЦК України).

Винятком із зазначеного загального правила є майно і кошти фонду розвитку (за термінологією Закону України «Про кооперацію» - неподільного фонду), які не підлягають поділу між його членами.

Відповідно до ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» майно і кошти фонду розвитку підприємницького сільськогосподарського кооперативу не підлягають поділу між його членами і передаються за рішенням загальних зборів такого кооперативу іншому сільськогосподарському кооперативу, сільськогосподарському кооперативному об'єднанню (для зарахування до фонду розвитку такого кооперативу, кооперативного об'єднання), а в разі неприйняття такого рішення зараховуються відповідно до закону до державного або місцевого бюджету [5]. Це положення корелює із приписами ст. 29 Закону України «Про кооперацію».

Варто відзначити, що на законодавчому рівні закріплено певні особливості щодо черговості реалізації членами (учасниками) юридичної особи права на отримання частини її майна, тобто ліквідаційну квоту. Зокрема, асоційований член кооперативу (сільськогосподарського кооперативу) має переважне (порівняно із членами кооперативу) право на одержання ліквідаційної квоти (паю, частки) у разі ліквідації юридичної особи (ч. 5 ст. 14 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», ч. 2 ст. 14 Закону України «Про кооперацію»).

На завершальному етапі ліквідаційна комісія вчиняє такі дії: повертає дозвільні документи, печатки (штампи) уповноваженим органам державної влади і місцевого самоврядування; забезпечує закриття ліквідаційного рахунку; організовує передавання архівним установам документів, які підлягають обов'язковому зберіганню; оформлює та подає державному реєстратору документи, потрібні для проведення державної реєстрації припинення (ліквідації) юридичної особи і внесення відповідного запису до ЄДР [1]. Перелік документів визначено ч. 13 ст. 17 Закону про держреєстрацію.

Моментом припинення сільськогосподарської юридичної особи є внесення державним реєстратором до ЄДР запису про її припинення шляхом ліквідації.

Висновки. Підсумовуючи, слід констатувати, що наслідками ліквідації сільськогосподарських юридичних осіб є припинення:

- правосуб'єктності (тобто функціонування в усіх проявах) членства членів сільськогосподарських кооперативів/кооперативів;
- речових прав (прав власності, прав постійного і тимчасового користування) на земельну ділянку. Відповідно до ст. 30 Земельного кодексу України під час ліквідації сільськогосподарських підприємств несільськогосподарські угіддя, що перебували у їхній власності, розподіляються відповідно до установчих документів цих підприємств або за згодою власників земельних часток (паїв). Натомість земельні ділянки державної і комунальної власності, що перебували у користуванні сільськогосподарських підприємств, які ліквідуються, залучаються до земель запасу або передаються у власність чи користування відповідно до цього Кодексу [12];
- зобов'язань, за винятком випадків, коли обов'язок щодо виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю (ст. 609 ЦК України).

Література:

1. Цивільний кодекс України : Закон України № 435-IV від 16.01.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 04.01.2022).
2. Покальчук М.Ю. Щодо порядку припинення діяльності сільськогосподарських підприємств. *Форум права*. 2013. № 2. С. 459–462.
3. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи. За ред. І. В. Спасиво-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2020. 928 с.
4. Про кооперацію: Закон України № 1087 від 10.07.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15/conv#Text> (дата звернення: 05.01.2022).
5. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України № 819-IX від 21.07.2020. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20/conv#Text> (дата звернення: 12.01.2022).
6. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України № 2275-VIII від 06.02.2018. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення: 12.01.2022).
7. Про акціонерні товариства: Закон України № 514-VI від 17.09.2008. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#n221> (дата звернення: 12.01.2022).
8. Про фермерське господарство: Закон України № 973-IV від 19.06.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (дата звернення: 12.01.2022).
9. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України № 755-IV від 15.05.2003 (у редакції Закону України від 26.11.2015 № 835-VIII). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 12.01.2022).
10. Гнатів О.М. Стадії ліквідації юридичних осіб за цивільним законодавством України. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 124–126.
11. Щербина В. С. Господарське право : підручник. 6-те вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.

12. Земельний кодекс України :Закон України № 2768-III від 25.10.2001. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 12.01.2022).

Popko Yu. Procedure and legal consequences of liquidation of legal entities carried out activities in the field of agricultural production

Summary. The legal field, which determines the principles of creation, functioning of legal entities engaged in agricultural production, is branched, unsystematic and sometimes contradictory. With regard to the procedure for liquidation of these entities, it should be noted that it has essentially escaped the attention of the legislator, and in special laws this method of termination of legal entities has practically not been regulated. Therefore it is necessary to be guided by instructions of the basic act of the civil legislation which, considering rules of legal technique, quite naturally is not capable to cover in full all sphere of private law relations.

The order of liquidation of a legal entity should be understood as a certain sequence of actions fixed at the legislative level, the observance and implementation of which results in the termination of the legal entity. At the legislative level, there are two types of liquidation procedure: liquidation procedure, which is not related to the bankruptcy of a legal entity and is carried out at the will of the participants (authorized bodies) or on the basis of a court decision; bankruptcy proceedings.

The procedure for liquidation of agricultural legal entities does not differ from the general procedure applicable to other legal entities under private law. The norms of the mentioned special laws has not established any special requirements regarding the procedure for liquidation of the investigated subjects.

Given the specifics of the activities carried out by agricultural producers, it is necessary to establish at the legislative level an imperative ban on the decision to liquidate these entities before the expiration of two months after the end of the season, ie the relevant period of agricultural work.

In case of liquidation of a farm before the expiration of the term for granting tax benefits, such farm is obliged to pay tax for the entire period of its activity in the amount determined for the farm by the Tax Code of Ukraine. Given that the legislative level does not establish the extraordinary satisfaction of such requirements, they are to be satisfied in the third place.

The consequences of the liquidation of agricultural legal entities are the termination of: legal personality, ie functioning in all its forms; participation of members of agricultural cooperatives / cooperatives; property rights (property rights, rights of permanent and temporary use) to land; obligations, except in cases when the obligation to fulfill the obligation of the liquidated legal entity is imposed on another legal entity, in particular for obligations to compensate for damage caused by injury, other damage to health or death, etc.

Key words: legal entity, legal consequences, liquidation, termination, agricultural production.